

Лефтерова О. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

АНТИЧНА ІСТОРИЧНА МОНОГРАФІЯ: ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ ПІДХІД

Анотація. Статтю присвячено аналізу римської історичної монографії в контексті сучасних герменевтичних студій. Обґрунтовується необхідність формування дослідницьких стратегій на основі аналізу глибинних структур античних текстів. Аналіз глибинних структур тексту античної історичної монографії не лише відтворює його своєрідну природу, а й дає змогу вийти на новий рівень дослідження античної ментальності.

Ключові слова: герменевтика, інтерпретація тексту, історична монографія, антична історіографія.

Постановка проблеми. Сьогодні, коли зникають кордони між державами та закономірно виникає питання про внутрішнє зближення між народами, стає значущим та актуальним звернення до літератури, яка заклала основи розвитку європейської цивілізації. Антична література не завжди дає відповіді на сучасні запитання, проте постановка проблеми й методи, які відтворюються в текстах латинських авторів, їх роздуми та міркування досі залишаються для наших сучасників шляхом до самостійного мислення й духовної свободи. Робота з античними текстами в руслі міждисциплінарного підходу на основі сучасних наукових досягнень у галузі лінгвістики тексту, текстології, лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, семіотики є актуальною та результативною, оскільки має на увазі не лише вивчення мовних засобів, що функціонують у давньому тексті та забезпечують його побудову, а й дослідження соціально-історичного, культурного та літературного контекстів античності, а отже, мовної особистості, її світобачення в контексті сучасної наукової, філософської й культурної парадигми.

Дослідження мовної картини світу авторів античної доби на рівні герменевтичного аналізу стає важливим складником у контексті сприйняття творчості митця, його мовної особистості в руслі культурних традицій [1, с. 40], дає змогу визначити місце цієї особистості в макроконтексті світової культури.

Герменевтичний аналіз художнього тексту орієнтований на розкриття мовного втілення змісту твору, його цільової настанови, системи образів, змістових властивостей формальних елементів різних рівнів, виявлення нових функцій мовних одиниць у його художньо-естетичній структурі. Він має надзвичайну евристичну цінність і розуміється як мистецтво читання та майстерність розуміння й інтерпретації художнього твору. На основі герменевтичного дослідження тексту здійснюється також відтворення так званої «творчої історії» авторського доробку в макроконтексті культури, що є дуже важливим для актуалізації історико-функціонального висвітлення «життя» твору в різні епохи його існування. Проте традиційна герменевтика подає опис характеру античного світосприйняття в його завершеності, що приводить до пев-

ного суб'єктивізму. Те, про що пишуть римські автори, є для них настільки очевидним, що вони не вважають за потрібне коментувати деякі аспекти античного життя. Навіть якщо вдається заглибитися в предмет дослідження (завдяки широкій фоновій інформації), то загальноприйняті знання більше приховують, ніж висвітлюють неповторну особливість римського письменника та його творчий здобуток. У межах сучасних герменевтичних студій античні тексти варто розглядати як результат рефлексії античних мислителів різного спрямування на теми, що пов'язані з римським духом і римською ментальністю.

Метою статті є спроба прочитання синхронічно усталеного тексту римської прозової літератури в контексті сучасних герменевтичних студій, що дасть змогу не тільки отримати уявлення про динаміку тексту, глибше зрозуміти його зміст, а й реконструювати індивідуально-авторську картину світу письменника, створюючи інтерполяцію, збільшуючи число досліджуваних об'єктів.

Матеріалом дослідження слугували тексти античної історичної монографії, зокрема твори Саллюстія та Тита Лівія.

Виклад основного матеріалу. У сучасних роботах із лінгвістики текст тлумачиться як цілісне комунікативне утворення, якому притаманні структурно-семантична, композиційно-стилістична й функціональна єдність та певний набір категоріальних ознак (текстових категорій). У низці робіт, які присвячені різнобічним аспектам дослідження тексту (розвідки А.А. Потебні, М.М. Бахтіна, Ю.М. Лотмана та інших учених), текст визначається або як результат відображення фрагмента дійсності [1, с. 46], або як процес породження змісту [2], або як мовний твір, який складається з назви й низки особливих одиниць, об'єднаних різними типами зв'язку, що мають визначене цілеспрямованість та прагматичну настанову [3, с. 18]. Огляд досліджень у галузі лінгвістики тексту виявляє, що об'єктом аналізу найчастіше є художній текст, де основні ознаки тексту у формі мовленнєвої діяльності представлено більш виразно. Крім того, у межах традиційної моделі художній текст розглядається не просто як певний зафіксований на письмі зміст, матеріальний об'єкт, розташований у двомірній площині та заповнений особливими графічними формами, а як «авторський текст» – інформаційний продукт, що виконує певні соціально-культурні функції та має певні специфічні властивості [4, с. 10]. Художній текст як носій культури певного народу, наділений значним національно-культурним потенціалом, являє собою сукупність певних лінгвістичних та екстралінгвістичних ресурсів, які експлікують фрагмент концептуальної картини світу автора та відображають художньо втілену в тексті своєрідність національної дійсності.

Художня мова літературного твору відтворює образну картину світу письменника та художній світ персонажів, тому в авторському творі реалізуються одночасно декілька індивідуальних картин світу, а саме автора та його персонажів. Однак оскільки стосунки між автором і його персонажами є, безумовно, опосередкованими, то все в тексті твору, зрештою, відображає лише ту картину світу, яка постає у творчій свідомості автора [5, с. 87–88].

Розбіжності між поняттями «картина світу» та «мовна картина світу» мовця увиразнюються у світлі уявлень про герменевтику тексту. Картина світу носія мови є способом бачення дійсності, відображенням дійсності в мисленні, а ширше – у свідомості. Картина світу античної людини зумовлена специфікою латинської та інших давніх мов (зокрема, грецької), особливостями концептосфери, індивідуальною специфікою концептів у мовній свідомості. Тому інтерпретація античного тексту зумовлюється як чинниками, що можуть мати загальний або світоглядний характер, так і конкретними методиками та техніками. Читання й тлумачення античного твору передбачає вміння читати текст, відтворюючи його глибинні смисли.

Одну зі стратегій інтерпретації античного тексту пропонує сучасна герменевтика. При цьому важливо враховувати те, що процес пізнання, механізми й принципи, за якими відбувається розуміння авторського твору, залежать від специфіки конкретної історичної доби, специфіки гуманітарної дисципліни, у межах якої відбувається процес інтерпретації тексту та авторських інтенцій. Важливими складниками стають такі чинники, як історичне тло, соціальний устрій, рівень розвитку конкретної формації, суверенітет культури, психологічний розвиток особистості тощо, які формують процес пізнання та визначають його засоби.

Низку конкретних правил можна виявити в роботах Г.-Г. Гадамера – одного із засновників сучасної філософської герменевтики. Найбільш важливі герменевтичні процедури, що постають із текстів Г.-Г. Гадамера, – це «герменевтичне питання» та «герменевтичне коло». Правило герменевтичного питання зводиться до усвідомлення того, що наша мова завжди мотивована [6], а для розуміння тексту важливо вивчити контекст, у якому він створювався. Пояснення контексту в сучасній герменевтиці набуває значення закону.

Під час тлумачення античного тексту важливим є розрізнення «смислу/сенсу тексту» (або «предметного сенсу») та «авторського сенсу», який визначається авторським світоглядом, що зумовлюється як історичними процесами, які відбуваються в сучасному автору суспільстві, так і етико-моральними настановами, що формують систему авторських поглядів.

Зміст будь-якого тексту може розкритися через виявлення концептуальних моделей, основоположних онтологічних, ціннісних і гносеологічних передумов. Незважаючи на різноманітність концептуальних моделей у текстах, суть кожної з них може бути описана певними формальними елементами: основними об'єктами з їх характеристиками (ідеальні та/або матеріальні), основними суб'єктами з властивостями (як правило, людськими індивідуумами або надприродними істотами, перетвореннями тощо).

Основні елементи концептуальної моделі античного тексту можуть бути представлені через уточнення й заповнення простору за двома фундаментальними координатами: Добро – Зло (моральні оцінки) і Сила – Слабкість (високий/низький соці-

альний статус або впливовість), що надзвичайно яскраво реалізується в античних творах історичного спрямування. Основні елементи концептуальних моделей такого тексту співвідносяться з різними світами (сферами буття) – соціосферою, психосферою, культуросферою, а іноді й трансцендентною сферою (простором існування надприродних істот і сутностей). Часто трансцендентна сфера в тексті античної історичної монографії не відділяється від культуросфери, як, наприклад, в історичній монографії «Ab urbe condita» Тита Лівія. Античний текст як текстова парадигма розгортається в певному культурному просторі. Семантичний простір античного тексту може трактуватися як ментальне утворення, зумовлене інтенцією автора в межах віртуального простору та інтерпретацією цього тексту читачем у межах актуального семантичного простору [7, с. 52].

Отже, античний прозовий текст є комплексним явищем мистецтва слова (мистецьким і психологічним, інтелектуальним і соціальним), це своєрідний мовленнєво-словесний акт між автором та читачем, що реалізується впродовж багатьох століть через слово.

З огляду на вищесказане плідними для герменевтичного аналізу античного прозового тексту стають складники глибинної герменевтики, генетично пов'язаної з ідеями Ф. Шлегеля про об'єктивну й суб'єктивну інтерпретацію тексту, у структурі якої виділяють такі герменевтичні риси, як онтологічне та цільове розуміння тексту, інтерпретативна діяльність, оповідний характер тощо. Такі «герменевтичні» риси утворюють багатоаспектний комплекс дослідження на рівні герменевтичного, лінгвістичного, історичного та культурологічного [6].

Важливим для дослідження тексту античної монографії в структурі складників глибинної герменевтики є ідея так званого «вільного діалогу» зі своїм читачем [8]. Формат «вільного діалогу» своєрідно й неповторно відтворює внутрішній світ автора, який зумовлюється як зовнішніми чинниками, що формують світоглядний простір античної людини, так і власне особистісними характеристиками. Це положення стає надзвичайно актуальним у межах дослідження латинської історіографії як певного діалогу (іноді суперечки) у межах римського суспільства, мета чого – проаналізувати та передати напрацьований історичний і політичний досвід. Наприклад:

Facturusne operae pretium sim si a primordio urbis res populi Romani perscripserim nec satis scio nec, si sciam, dicere ausim, quippe qui cum veterem tum volgatam esse rem videam, dum novi semper scriptores aut in rebus certius aliquid allaturos se aut scribendi arte rudem vetustatem superaturos credunt [9].

Ця форма й тема сама по собі є первинним вираженням специфіки внутрішнього світу мовця, тому під час дослідження цього текстологічного матеріалу з опертям на запропоновані теми й лінгвістичні структури можна робити припущення щодо специфіки функціонування внутрішнього світу оповідача та зовнішніх чинників, які вплинули на формування особистості автора.

Римські історичні та біографічні монографії відзначаються також своєрідним нарративним складником, який на граматичному рівні відтворюється за допомогою зміни особи оповідача (перехід від першої особи до третьої), що означає відсторонення автора від своєї оповіді. Наприклад:

Res est praeterea et immensi operis, ut quae supra septingentesimum annum repetatur et quae ab exiguis profecta

initii eo creverit ut iam magnitudine labore sua; et legentium plerisque haud dubito quin primae origines proximaque originibus minus praebitura voluptatis sint, festinantibus ad haec nova quibus iam pridem praevalentis populi vires se ipsae conficiunt. Ego contra hoc quoque laboris praemium petam, ut me a conspectu malorum quae nostra tot per annos vidit aetas, tantisper certe dum prisca tota illa mente repeto, avertam, omnis expers curae quae scribentis animum, etsi non flectere a vero, sollicitum tamen efficere posset [10].

Певною мірою це може свідчити про деякі протиріччя між внутрішнім світом оповідача та тими подіями, які він переказує, що дає можливість сучасному досліднику, який відділений від античного автора часовими межами, виділити та описати не лише *equilibrium prodistinata* (базову реальність), а й характер відхилення від неї.

Усі сучасні спроби перетлумачити першопочаткову функцію діалогу як ставлення власного «Я» до самого себе або собі подібного в самодостатній внутрішній замкнутості внутрішнього процесу, що відбувається в душі людини, приречені на невдачу [11, с. 43]. Проте в римських авторів простежується постійне звертання до внутрішнього діалогу або монологу. Античний письменник під час своєї оповіді передає власні суб'єктивні переживання, тому його розповідь здебільшого зумовлена чинниками, що сформували його внутрішній світ.

Так, розмірковуючи про важливість і складність написання історичної праці, Саллюстій говорить: «*Sed in magna copia rerum aliud alii natura iter ostendit*» [10] – «Природні здібності *Sed in magna copia rerum* одному вказують один шлях, іншому – інший». Протиставний сполучник *sed*, який починає цей фрагмент, не суперечить ідеї, яка передує тому, що виражене на початку: природа вказує різні способи самореалізації. Функція слова «*sed*» полягає в тому, щоб підготувати появу в тексті двох *is* (той, хто) та *alii* (деякі, інші); Саллюстій чітко вказує на те, що одна людина не може все зробити, навпаки, кожен повинен займатися своїм. Це підтверджується парним сполучником *vel... vel* у фразі «*vel bello clarum fieri licet*» [10]. Історик наголошує на тому, що слава, якої прагне людина «*clarum fieri*», може бути здобута в тій чи іншій ситуації, а не лише в одній; окрім слави, є «*licet*», тобто йдеться про те, що «належить» чинити згідно зі своєю природою. У цьому пошуку найкращого шляху до слави саме природа вирішує – «*in magna copia rerum aliud alii natura iter ostendit*» [10]. Думку про різноманітні шляхи до слави наголошено подвоєнням «*aliud alii*», а акцентована позиція слова «*natura*» в середині групи вказує на причини цих розбіжностей. При цьому відображаються внутрішні процеси творення суб'єктивної авторської оцінки, які на текстовому рівні реалізуються у формі уявного діалогу. Важливо зазначити, що саме на лексичному рівні формуються життєві асоціації автора. Персональна мовна реальність є тим простором, у якому абстрактна думка трансформується в чуттєвий образ, який можна розглядати як архітектонічну цілісність із трискладовою структурою (герменевтика): 1) переживання, пов'язані із життєвим досвідом; 2) переживання, пов'язані зі зміною настрою, ситуативними змінами, їх іманентне сприйняття; 3) лексичне вираження настрою в тексті оповіді.

Усі наведені елементи не лише пояснюють характер творення тексту, а й відтворюють траєкторію руху авторської думки від моменту зародження ідеї твору до результату її ре-

алізації в авторському творі. Тому об'єктивна інтерпретація авторських інтенцій у тексті античної монографії має зворотний шлях – від лексичного вираження до асоціацій, чуттєвого образу й прихованих смислів. Такі фрагменти тексту в аспекті глибинної герменевтики мають просторово-тимчасове обмеження та можуть розглядатись як певні сценарії. Наприклад, фрагмент тексту історичної монографії, де текст просувається відповідно до часових маркерів, які показують зміну в усіх сферах римського життя:

Qui labores, pericula, dubias atque asperas res facile toleraverant, iis otium, divitiae, optanda alias, oneri miseriaeque fuere. Igitur primo imperi, deinde pecuniae cupido crevit; ea quasi materies omnium malorum fuere.

Протиставляючи «*otium*» (вчені заняття) «*divitiae*», а потім «*pecuniae*» та «*imperii cupido*», Саллюстій вказує на причини занепаду моралі «*omnium malorum*», протиставляє справжність минулого «*ingenium bonum*» загальному лицемірству сучасної йому дійсності. Автор наводить приклади, у яких люди виявляють себе брехливими та фальшивими: «*Ambitio multos mortalis falsos fieri subegit, aliud clausum in pectore*» [10]. Вислів «*civitas immutata est*» показує поступові зміни в політичній діяльності: республіканські інститути ще зберігають видимість функціонування, проте Рим уже змінюється, влада та військова могутність панівної верхівки стають нестерпними. Таким чином, завдяки «*коловому руху*» та своєрідному маятниковому ефекту «*saevire fortuna ac miscere omnia coepit*» [10], «*cuncta maria terraeque/omnia miscere*» [10], з одного боку, відтворюється велич римської влади (гіперболи, прикметники, що характеризують народи, дієслова, вислів «*ab stirpe*», що нагадує про вимогу Катона «*delenda est Carthago*»), а з іншого – вказують на мінливість долі.

Висновки. Отже, тлумачення тексту з позицій глибинної герменевтики потребує так званого «вживання» в текст, що є неможливим без створення спільного з автором послідовного співпереживання, емпатії, перцепції, дивінації, що знаходить своє вираження в певних значущих для мовця засобах як на мовному, так і на позамовному рівнях. Без такого «вживання» в текст досить складно виявити глибинні причинно-наслідкові зв'язки розвитку сюжету й характерів у тексті античної історичної монографії. Складність цього процесу полягає в різниці індивідуальних культурних діалектів автора та сучасного дослідника тексту, що потребує додаткової інтерпретації культурних кодів, які належать різним часовим проміжкам і є виразниками об'єктивного духу своєї доби.

В аспекті сучасних герменевтичних студій «*коловий рух*» дослідження через нарощування смислів виводить на розуміння глибинних рівнів не лише авторського тексту, а й античної ментальності загалом, а сама історична монографія перетворюється на артефакт, де римська античність начебто поза власним бажанням «проговорюється» про себе та розкриває свої «секрети».

Література:

1. Потебня А.А. Теоретическая поэтика. М.: Высшая школа, 1990. 344 с.
2. Лотман Ю.М. Двойственная природа текста. Текст и культура. Общие и частные проблемы. М.: Наука, 1975. С. 3–20.
3. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. М.: Наука, 1981. 138 с.
4. Субботин М.М. Навигация в информационном пространстве как новый способ чтения и письма. Научно-техническая информация.

Серия 2 «Информационные процессы и системы». 1993. № 10. С. 11–15.

5. Поповская Л.В. Лингвистический анализ художественного текста в вузе: учеб. пособие для студ. филол. фак-тов. 2 изд., доп. и перераб. Ростов-на-Дону: Феникс, 2006. 512 с.
6. Міщенко М.М. Розуміння та тлумачення в психоаналізі: філософсько-герменевтичний підхід. URL: <https://www.kpi.kharkov.ua/archive/Автореферети/2011/Міщенко%20М.М.%20-%20Розуміння%20та%20тлумачення%20в%20психоаналізі%20філософсько-герменевтичний%20підхід.pdf>.
7. Бабенко Л.Г., Казарин Ю.В. Лингвистический анализ художественного текста: учебник-практикум. М.: Флинта; Наука, 2005. 495 с.
8. Филь В.А. Герменевтический метод Альфреда Лоренцера в контексте изучения автобиографического романа. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=25944138>.
9. Titus Livius. Ab urbe condita. URL: <http://www.thelatinlibrary.com/livius/praefatio.pdf>.
10. Sallustius. Bellum Catilinae. URL: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3>.
11. Фон Альбрехт М., Любжин А. История римской литературы от Андроника до Боэция и ее влияния на позднейшие эпохи: в 3 т. М.: Греко-латинский кабинет, 2003–2005. 2001 с.

Лефтерова О. Н. Античная историческая монография: герменевтический подход

Аннотация. Статья посвящена анализу римской исторической монографии в контексте современных герменевтических студий. Обосновывается необходимость формирования исследовательских стратегий на основе анализа глубинных структур античных текстов. Анализ глубинных структур текста античной исторической монографии не только воспроизводит его своеобразную природу, но и позволяет выйти на новый уровень исследования античной ментальности.

Ключевые слова: герменевтика, интерпретация текста, историческая монография, античная историография.

Lefterova O. The historical monograph of antiquity: hermeneutic approach

Summary. The article is devoted to the analysis of the Roman historical monograph in the context of modern hermeneutic studies. The necessity of formation of research strategies based on the analysis of the deep structures of ancient texts is substantiated. Analysis of the deep structures of the text of the ancient historical monograph not only reproduces its peculiar nature, but also allows us to reach a new level of study of the ancient mentality.

Key words: hermeneutics, interpretation of text, historical monograph, antique history.